

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Předmět vznikl v rámci projektu Speciální výtvarná výchova CZ.1.07/2.2.00/15.0210,
který spolufinancován z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky.

škola a dĚTI SE ZKUŠENOSTÍ s migrací

Pavla Novotná

Holčička Kim přijela za rodiči z Vietnamu. Rodiče, kteří v České republice pracovali už dva roky, jsou účastníky řízení o udělení azylu. Bydlí na ubytovně společně s dalšími krajany. Kim dovršila šesti let a musí, podle zákona, začít chodit do školy. Povinná školní docházka v České republice platí pro všechny děti od 6 roků (nemají-li odklad) do 17 let (včetně), pokud pobývají v zemi déle než 90 dnů. Právo na bezplatné základní vzdělávání zaručuje všem dětem bez rozdílu Úmluva o právech dítěte a školský zákon. Toto platí samozřejmě i pro děti cizinců, kteří jsou v zemi tzv. neoprávněně, nemají povolení k pobytu apod. Rodiče v této situaci se často bojí, že posláním dítěte do školy se zvyšují šance cizinecké policie na jejich odhalení, a proto děti do školy raději nepošílají. Cizinci však už od roku 2008 nemusí škole prokazovat legalitu svého pobytu a také škola nemá žádnou povinnost nelegální migranty hlásit. Pokud by tak učinila, bránila by tak svým opatřením dítěti v právu na vzdělání, které deklarují závazné právní dokumenty. Dalším důvodem, proč rodiče často děti do školy nepošílají, je také ten, že o svých právech a povinnostech mnoho nevědí nebo prostě zmeškají školní zápis (probíhá každý rok od 15. ledna do 15. února).

Rodiče přihlásili Kim na školu v místě jejich bydliště. Kim má povinnost chodit do školy a zároveň právo na vzdělávání, jehož obsah, formy a metody odpovídají jejím vzdělávacím potřebám a možnostem, tak jako každé jiné české dítě. Ale na rozdíl od ostatních dětí ve třídě to ve škole nebude mít lehké, hlavně na začátku. Čeká ji řada nesnadných úkolů: musí se zapojit do výuky, přizpůsobit se sociálním normám ve třídě, které mohou být jiné, než zná ze svého prostředí a hlavně - musí se začlenit mezi děti, začít s nimi komunikovat v jazyce, který se teprve učí.

Popovídat si s ostatními dětmi Kim dokáže velmi brzo, už třeba i za půl roku. Začíná rozvíjet jazyk na základě svých komunikačních potřeb, které jsou založeny na konverzačních schopnostech. Rozvinout jazyk tak, aby byl prostředkem k získávání informací, vědomostí, ke školní úspěšnosti, trvá však mnohem déle. Jazyk je základním prostředkem, který slouží k osvojování učiva. Většinu důležitých představ a myšlenek získávají děti právě skrze znalost

jazyka, ale Kim zde svoji mateřštinu nemůže využít. Bude potřebovat soustavnou podporu při osvojování nového jazyka. Přesto její čeština nebude ani na konci druhé třídy kompletní a stále bude potřeba obohacovat slovní zásobu, zdokonalovat se v mluvnici a pravopisu. Průměrně potrvá pět až sedm let, než dohoní svoje spolužáky v kognitivních a akademických jazykových znalostech a dovednostech. Schopnost číst komplexnější texty, které obsahují (pro cizince) neznámé kulturní souvislosti a používají akademický jazyk a které jsou zároveň důležité pro úspěšnost ve zkouškách různých úrovní (např. přijímacích zkouškách na střední školy) trvá žákům velice dlouho.

Vietnamská dívka Kim patří mezi žáky se speciálními vzdělávacími potřebami (SVV), neboť spadá do kategorie dětí azylantů či žadatelů o azyl. Tito žáci mohou být kvůli svému znevýhodnění ohroženi vyloučením z výuky, ale hlavně ze společnosti svých vrstevníků. Krajský úřad společně se zřizovatelem školy má povinnost zajistit bezplatnou přípravu k začlenění žáků se SVP do základního vzdělávání, zahrnující výuku českého jazyka přizpůsobenou jejich potřebám. Škola může pomáhat žákům-cizincům zřízením vyrovnávací třídy, třídy pro jazykovou přípravu, posílením českého jazyka v nižších ročnících, sestavením individuálního vzdělávacího plánu, zřízením pozice asistenta pedagoga a doučováním. Třídy s žáky s SVV by měly mít menší počet žáků, specifické učebnice, pomůcky, formy a metody výuky. Žáci mají také právo na pomoc poradenského zařízení (SPC, PPP). Toto se však vztahuje však hlavně na žáky, kteří jsou dětmi osoby se státní příslušností jiného členského státu Evropské unie s právem pobytu. Na děti cizinců z tzv. třetích zemí se tato práva vztahují omezeně, např. škola nemá ze zákona povinnost pro něj bezplatně zajistit doučování češtiny a či podpořit jejich jazykovou přípravu. Jazyková příprava také nemůže přesáhnout 70 vyučovacích hod za pololetí, což není dostatečné. Současná právní legislativa je tedy v oblasti vzdělávání nastavená zatím takto: Žáci občanů z třetích zemí mají bezplatný přístup k základnímu vzdělávání a školským službám, včetně vzdělávání při výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy, pokud pobývají na území České republiky (a to i neoprávněně). V mateřských školách a na základních uměleckých školách se mohou děti těchto cizinců vzdělávat jen za předpokladu, mají-li povolení k pobytu na více než 90 dní. K dalšímu vzdělávání (střednímu a vyššímu) mají přístup pouze za podmínek oprávněnosti pobytu na našem území. Zvláštní skupinu cizinců tvoří děti azylantů, osob požívajících doplňkové ochrany, žadatelů o udělení mezinárodní ochrany nebo osob požívajících dočasné ochrany. Ti se řadí svým sociálním znevýhodněním právě mezi tzv. žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Základní školy, kde se vzdělávají děti těchto cizinců žijící v azylových zařízeních i mimo ně, zabezpečují i základní jazykovou přípravu těchto dětí, poradenství, individuální vzdělávací plán, asistenta pedagoga apod. Zřízení tříd pro jazykovou přípravu dětí cizinců z třetích zemí, kteří již nespádají mezi azylanty, se prozatím řeší dotačními projekty MŠMT, které jsou poskytovány krajem vybraným školám (v Brně např. ZŠ a MŠ Staňkova). Ty pak poskytují zvýšenou výuku jazyka, individuální vzdělávací plán a usnadňují dětem postupné začleňování do výuky. Bohužel těchto škol není mnoho a bývají často mimo reálný dosah cizinců. Doučování (nejen) češtiny pro žáky cizince ve formě tzv. tutoringů, kde doučují převážně dobrovolníci z řad vysokoškolských studentů, nabízejí některé neziskové organizace.

Mezi migranty a uprchlíky, kteří přicházejí do České republiky, je dětí celá řada. Přicházejí s rodiči, příbuznými, ale i samy za účelem sloučení s rodinou, která už v Čechách pobývá, nebo samy bez doprovodu, neboť rodiče ztratily ve válečném konfliktu či naopak jsou rodiči vysláni, aby byly před válkou uchráněny. Dětem, bezbrannějším a zranitelnějším než dospělým, je potřeba věnovat dostatečnou péči a pomoc v novém prostředí, ve kterém se shodou okolností ocitly. Mohou být pod velkým psychickým tlakem, mohly zažít emocionální trauma v zemi původu, zažívají kulturní šok, někdy jsou odloučeni od ostatních členů rodiny, širších rodinných příslušníků a kamarádů. Mohou mít rodiče, kteří jsou emocionálně velice frustrováni, nezajímají se o ně nebo se naopak o své děti příliš obávají. Mohou utrpět propad ve svém životním standardu, mohou žít v rodinách, které mají omezené nebo žádné finanční prostředky. Jejich rodina může mít pouze dočasné ubytování, často se stěhuje a dítě pořád mění školu. Nebo mohou také žít v rodinách, které neznají svá práva, mají těžkosti v přístupu do školy a ke škole a v komunikaci s ní. Tyto děti zažívají velké pocity nejistoty způsobené předchozími i současnými zkušenostmi.

Mezi tyto zkušenosti patří i izolace a šikana. Učitelé tříd s takto integrovanými dětmi by na to měli myslet a s celou třídou preventivně pracovat, a nejen oni. Školský zákon předepisuje rovný přístup ke vzdělávání a zároveň deklaruje, že nikdo nesmí být diskriminován kvůli rase, etnickému původu, jazyku, náboženství ani politickému přesvědčení. Pro třídní kolektiv je možné zorganizovat tzv. adaptační program, který je zaměřen na práci s diverzitou – lidskou rozmanitostí a nenuceně tematizuje odlišnosti sociokulturního původu dětí. Učitelé všech základních škol také pracují s fenoménem migrace v rámci průřezových témat např. Multikulturní výchova, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech. Zařazení průřezových témat je obsahem závazných Školních vzdělávacích programů. Prevence xenofobie a rasismu společně s dalšími sociálně patologickými jevy (závislosti, záškoláctví, šikana apod.) jsou náplní tzv. Minimálních preventivních programů (MPP), která každá škola uskutečňuje. Výtvarné projekty se mohou stát významnou součástí všech těchto aktivit. Svým důrazem na neverbalitu a podporu komunikace výtvarnou cestou pomáhají začleňovat tyto děti do kolektivu, i v době, kdy ještě plně neovládají český jazyk. Výtvarný projev je oblastí, kde má dítě možnost být úspěšné navzdory tomu, že nemá patřičnou jazykovou obratnost a znalosti, protože schopnost výtvarně se vyjadřovat je vlastní každému dítěti bez rozdílu a rozvíjí se, pokud je dítě dobře výtvarně vedeno. Děti cizinců často prožívají propad ve školní úspěšnosti. Výtvarné předměty mohou naopak poukázat na jedinečnost jejich prožívání, mohou v dětských výtvarných sděleních „zhmotnit“ vizuální podoby a zážitky ze světa – ze země, ze které přicházejí, vyprávět řečí, které každý snadno porozumí. Výtvarné projekty ve formě výtvarné výchovy, volnočasových kroužků, kulturních akcí či výtvarných dílen dokážou podpořit jejich sebevědomí a přispět k získání většího pocitu jistoty.

Děti-cizinci mohou ve třídě zažívat odmítavé postoje ze strany ostatních dětí dané předsudky ohledně jejich původu, barvy pleti, národnosti apod. V interakci s okolím dochází ke konfrontacím, které mohou být pro děti zraňující ve všech obdobích a zvláště v době dospívání, kdy je mladý člověk více citlivý k hodnocení vlastní osoby. Tyto interakce mohou přinášet silný emoční prožitek ovlivňující vědomí svébytné totožnosti a vztahovat se k identifikaci jednotlivce s nejrůznějšími skupinami např. s vlastní etnickou komunitou.

Zmiňovaným prožitkem může být i pocit vyloučení, nepřijímání, ale i určitý pocit rozpolcenosti, kterou mohou zažívat děti-cizinců ve svém vztahu k majoritní společnosti a k vlastní rodině. Děti, které vyrůstají na pomezí odlišných kultur, mohou prožívat rozporuplné pocity, které jsou způsobeny „tlakem“ nového prostředí k přizpůsobení a přijetí nových zvyků a souběžným vztahem k tradicím a hodnotám vlastní rodiny. Zdravá identita, která je chápána ve smyslu vědomí jedinečnosti, směřuje k osobnostní integritě, aktivitě, autenticitě osobnosti, je hodna respektu bez ohledu na sociokulturní zázemí může být významným směřováním výtvarných projektů a tématem zpracovávaným výtvarnou cestou.

Některé děti z válečných zón mívají přerušené nebo žádné vzdělávání v zemi svého původu. Při přijímání těchto dětí je důležité správné zařazení do ročníku tak, aby měly šanci ukončit včas (do 18 let) základní vzdělání. V praxi se ukazuje, že i přes neznalost češtiny není dobré zařadit dítě do ročníku, který neodpovídá jeho věku, ale naopak umístit žáka do třídy podle jeho věku a již absolvovaných ročníků, zřídka maximálně o jeden ročník níže. Mezi příliš mladšími spolužáky se starší žák nemusí cítit dobře, což prohlubuje jeho izolaci a sociální vyloučení. Neuspokojivé interakce s mladšími dětmi na jiné vývojové úrovni mohou vést k pasivitě, nebo naopak k dominantnímu až agresivnímu chování. Alternativou může být zřízení tzv. vyrovnávací třídy.

Postupné začleňování žáků-cizinců by mělo být ideálně řešeno současným trendem v podobě tzv. inkluzivního vzdělávání. Inkluzivní vzdělávání je takové vzdělávání, do kterého jsou zapojeni všichni žáci bez ohledu na jejich speciální vzdělávací potřeby a možnosti. Na tyto potřeby a možnosti škola odpovídá prostřednictvím různé podpory. Individuální integrace žáků se považuje za jeden z nejsilnějších nástrojů moderního vzdělávání. Další podrobné údaje, praktická doporučení, výukové materiály, konkrétní případy dětí se zkušeností s migrací najdete na webovém portálu www.inkluzivniskola.cz. Většina informací v tomto textu čerpá právě z těchto webových stránek. Školy, které slouží jako příklad dobré praxe, naleznete na serveru <http://www.ferovaskola.cz/>. Jsou zde prezentovány školy, které vytvářejí spravedlivé prostředí pro všechny děti, přistupují se samozřejmostí k rozličnému složení žáků ve třídě a každý jedinec se zde stává objektem individualizovaného přístupu. Široké služby pro cizince i pedagogy nabízí META – Sdružení pro příležitosti mladých migrantů (<http://www.meta-os.cz>). Na jejich webových stránkách naleznete konkrétní informace o jazykových zkouškách, doučování, vyrovnávacích zkouškách apod. Příklady programů a témat zpracovaných jako podklad pro multikulturní výchovu naleznete na <http://www.lidejednezeme.cz/> a <http://www.czechkid.cz/index.html>. Multikulturní fórum centra Praha spravuje specializovaný web pro kritickou diskuzi o migraci v ČR a v zemích střední a východní Evropy - <http://migraceonline.cz/>. Na těchto webových stránkách najdete zprávy o výzkumu, vývoji legislativy, migrační a azylové politice a činnosti vládních i nevládních organizací v této oblasti.

Použité zdroje:

HOUŠKA, T.: *Inkluzivní škola*. [online]. 1. vyd., Praha: Česká pedagogická komora, Osmileté gymnázium Bud'ánka, o.p.s., 2007. [cit. 2011-05-29] Dostupné z http://www.mojeskola.net/files2/inkluzivni_skola_2007web.pdf

- LEBEER, J. (ed.) a kol.: *Programy pro rozvoj myšlení dětí s odchylkami vývoje*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-103.
- LIGA LIDSKÝCH PRÁV: *Férová škola* [online portál]. [cit. 2011-05-29] Dostupné z <http://www.ferovaskola.cz>
- META o. s. - Sdružení pro příležitosti mladých migrantů; (www.meta-os.cz): *Inkluzivní škola.cz: Informační portál zaměřený na začleňování žáků-cizinců do českého vzdělávacího systému* [online portál]. [cit. 2011-05-29] Dostupné z www.inkluzivniskola.cz
- MOREE, D. & Varianty.: *Než začneme s multikulturní výchovou*. [online]. Praha: Člověk v tísni, 2008. ISBN 978-80-86961-61-3. [cit. 2011-05-29]. Dostupné z http://www.varianty.cz/download/pdf/pdfs_70.pdf
- MORVAYOVÁ, P.: *Multikulturní výchova jako problém vzhledem k sebe-pojetí účastníků procesu institucionalizované a formalizované edukace*. [online]. KPEG Pedagogicko-psychologické aspekty dětských pojetí, CIV PF UJEP, 2005. © 2011 UJEP [cit. 2011-05-07]. Dostupné z http://pf.ujep.cz/files/_konferenceKPG/KPG_konferencepris12.pdf
- PETRŮ, E.: *Integrace dětí imigrantů a azylantů*. [online]. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích: Zdravotně sociální fakulta, 2007, Diplomová práce. By META Po, 2010-02-15 [cit. 2011-05-07]. Dostupné z <http://www.inkluzivniskola.cz/content/integrace-deti-imigrantu-azylantu-diplomova-prace>
- PRŮCHA, J.: *Multikulturní výchova: příručka (nejen)pro učitele*. 1. vyd., Praha: Triton, 2006. ISBN 80-7254-866-2.
- ŠIŠKOVÁ, T.: *Menšiny a migranti v České republice: My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. 1. vyd., Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9.
- ŠIŠKOVÁ, T.: *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 1. vyd., Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-285-8.
- TITĚROVÁ, K.: *Vzdělávání dětí cizinců: výzva českému školství*. [online]. migraceonline.cz. Vloženo 11-05-03 [cit. 2011-05-30]. Dostupné z <http://migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2285580>

Kontaktní údaje

Mgr. Bc. Pavla Novotná (speciální pedagog), 20806@mail.muni.cz